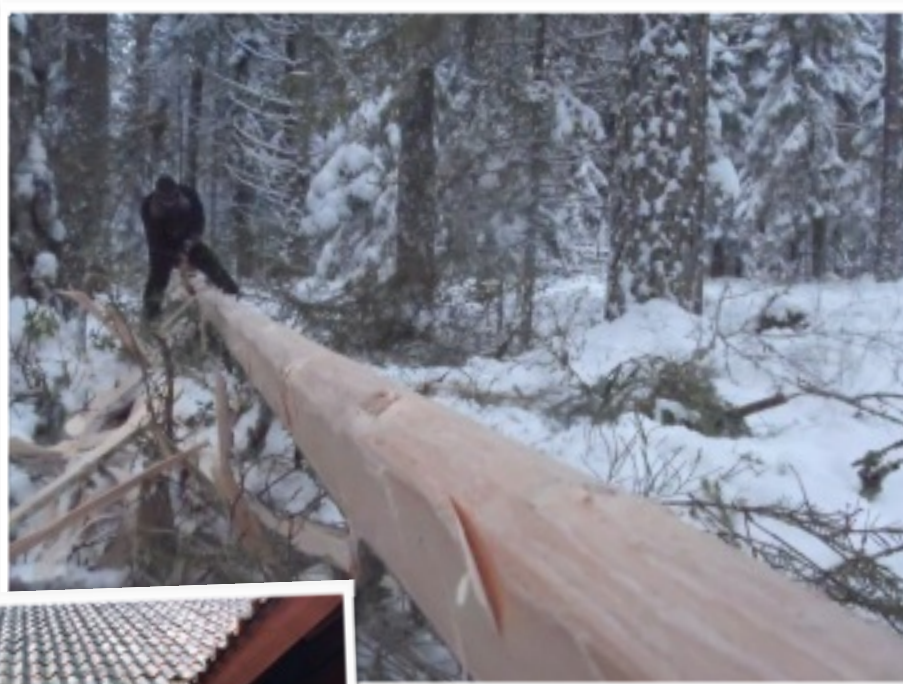

Bengt Bygdén
8 oktober 2014

Kulturresevatet Vallby/Sörgården

Takreparation av Körhuset

Arbetet omfattade framtagandet av byggnadsmaterial samt reparationer av timmerkonstruktion och taket på körhuset, kulturresevatet Vallby/Sörgården

Målet med renoveringen var att få taket tätt och att arbetet utfördes med material och metoder som bevarar byggnadens kulturhistoriska värden. Körhuset är en tillbyggnad till ladugården i vinkel mot söder. Det är uppfört i en stolpverkskonstruktion med dubbla syllar och dubbla hammarband. Takkonstruktionen består av tre takstolar med barkade tall och gran rafter som spånunderlägg.

Taket till körhuset har inte varit tätt, särskilt det västra takfallet har läckt in vatten under lång tid och försatt golv, stolpverkkonstruktion och särskilt taklaget i dåligt skick. Detta visade sig ha berott på att tegelpannor spikats fast i överkanten vid läggningen. Förmodligen p.g.a rädsla för den hårda sydväst vind som råder på platsen. Detta har orsakat att en spricka uppstått vid spikning som lett in vatten och som med tiden frostsprängt sönder pannan. Detta vattenläckage har inte gått att spåra vid oklär besiktning nedifrån.

Arbetet med att ta fram material till restaureringen påbörjades i januari 2014 då ca 80 st 5m långa undertryckta granar i dimensioner 9-16 cm i brösthöjd höggs och barkades direkt i skogen. Rafterna transporterades till Vallby/ Sörgården där de ställdes mot körhuset vägg i söder för tork. Övrigt timmer både gran och furu ca 95 m fälldes under februari och barkades och skräddes under vårkanten. Virket torkades i skogen under plåtar. Att arbetet utfördes på detta sätt säkrar virkets utseendemässiga likhet med det gamla och bidrar till det immateriella kulturarvet.

Arbetet i Vallby /Sörgården inleddes på det östra takfallet där det inre högbenet ,delar av hammarbandet och två av bindbjälkarna var förintade. Taktegel, spån och rafter revs bort och hammarbandet reparerades. Den äldre lagningen av det undre remstycket lämnades kvar som tidsmarkör. Nya bindbjälkar sattes på plats som stöttades upp av stolpar, i väggen. På högbenet gjorde vi en skarv som spikades.

Det östra takfallet

återfick

ursprungligt tegel med kompletteringar av befintligt reservtegel. Spåntäckningen är s.k trelagstäckning som traditionellt används för undertak till tegel. I detta fallet är taket förstärkt med oljehärdad masonit vid möten mot det gamla taket.

För att kunna gå vidare med fortsatt takreparation rev vi bort golvet i "rännnet" för att komma åt att reparera de rötskadade timmerkonstruktioner som golv och takkonstruktion vilade på. Det var fascinerande att se hur noggrant rännets brädor passats ihop för att inte vara något som hö fastnar i skarvarna i golvbrädorna vid

hanteringen. Brädorna har huggits ihop med yxa. På en av de ramsågade golvbrädorna finns namnet "Johannes" skrivet. Han var Tyras farfar som dog 1899. Rännnet var spikat med klippspik.

När man nu kunde inspektera timmerkonstruktionen fritt så kunde vi konstatera att den var mer rötskadad än befarat. Mycket vatten har läckt in, och det var fortfarande väldigt blött i det rötskadade virket.

Vi var tvungna att skarva eller

byta ut samtliga 5 bindbjälkar och dessutom först skarva en av bärlinorna som Björn på fotot är i färd med. Taket fick tillfälligt stöttas upp av olika stämp där vi kunde lyfta upp takkonstruktion och trixa in nya bjälkar.

Vid porten fanns en tillfällig lagning med regelvirke som hindrat taklaget från att fullständigt kollapsa. Vi lade nya hammarband över porten och bjälkarnas skarvades på mest lämpliga ställe. Bjälkarna sattes ihop med dymlingar i furu. Eftersom timret är i liknande dimension och barkat såsom det gamla smälter det nya ihop med det gamla på ett trevligt sätt.

Vi inspirerades av våra föregångares lösningar och materialval då vi konstruerade konsoller. De många skadorna gav oss brist på timmer men tack vare ett senare timmerprojekt som vi kunde "låna" timmer från kunde vi lösa körhusets alla behov i form av timmer.

När alla timmerlagningar i golvstomme var färdiga så kunde vi återlägga ett golv i rännnet. Dessa blev till huvuddelen nygamla grånade okantade brädor. På detta kunde vi bygga en invändig ställning och inleda nedmonteringen av tegel och rivningen av rötskadat tak.

Vi lagrade teglet detta på en särskild plattform.

Vid rivning av taket visade sig även här att området i ränn dalen och vinkeln mot takfallet var i dåligt skick.

Vi insåg snart att vi var tvungen att frilägga hela takfallet och att vi med

svårighet kunde återanvända bara ca 15 rafter. En tur till skogen fick komplettera antalet rafter.

Nu när taket var borta kunde vi utföra lagningar av de tre takstolarna. Två av dem skarvades medan den tredje helt byttes ut. De gamla högbenen hade alla spår av dymlingar som tjänat som stöd till åsar

som burit halm eller vasstak. Det ger antydningar om att detta taklag precis som ladugården haft denna taktäckning innan den bekläddes.

Rafterna som huggits under vintern behövde justeras inför montering. Här hugger Christian, vår praktikant från hantverksskolan i Mariestad en anläggningsyta.

Därefter var det dags att spika upp rafterna och börja återspika spån. Jörgen, Björn och Christian njuter i det fina höstvädret som gjorde projektet nytta.

Allteftersom spånbeläggningen blev klar så spikades tegelläkten upp, den fungerade då också som ställning för de som spikade spån.

Precis som på det östra takfallets sida förstärktes

spånbottnen med en oljehärdad masonit precis där mycket vatten leds ned från rännan. Spånen spikades med tvåtums blank trådspik.

Spånläggningen närmar sig slutet.

Till vänster syns det gamla taklaget och till höger det nylagda.

Taket saknar nockpannor, istället för detta har man löst det på detta sätt. Så länge spiken inte böjer sig och klackarna tappar sitt tag är det en perfekt lösning. Vi ersatte spikningen med rostfri skruv som inte böjer sig.

Vi har använt oss av Vittinge taktegelbygel till ett antal av ca 250st som klämmer fast teglet.

Tegel återlagt och portarna återigen på plats. Dagen efter började det regna....

Datering av körhuset utifrån verktygspår.

Körhuset är belagt med ett tvåkupigt Hedeby tegel som är lagd på läkt som spikats med trådspik. Vår bedömning är att teglet lagts på under 40-talet. Under detta skikt ligger takspån/pärt i 4-lags täckning. Detta skikt har en egen rännal i plåt och har alltså varit takets yttertak. Pärt spikade med 2 tum trådspik betyder förmodligen att den tillkommit ca 25 år innan teglet lades (1915). I rännan som är välgjort och spikat med klippspik och på en av brädorna som vi bröt loss ur golvet fann vi ett namn i röd text. "Johannes" som var Tyras farfar som dog 1899. På alla tre högben som vi hade frilagda fanns spår av dymlingar för halmtäckning och ev. halmrester som inte var fågelbon och allmänt bös. Det finns också högben med dymlingsrest som åkerbrukare andra delar i stommen. Borrhål i stommen tycks vara gjorda med skednavare vilket är en tidsmarkör som drar mot före 1900. Som en ytterligare tidsmarkör fann vi blyertsspår i stolpverkskonstruktionens knutpunkter, blyertspennor var nog allmänna i Sverige vid 1800-talets mitt, men kanske inte så vanliga

1805. Detta sammantaget gör att vi gissar på att körhuset är byggt **1860-70** med halmtäckning fram till 1910-20 då den fick spåntäckning för att alltså ev. få tegel 1940.

Medverkande och leverantörer.

Entreprenör för bygget var Bengt Bygdéns Bygghantverk, Hova tillsammans med Jörgen Rånge, Knappegårdens Bygghantverk och Björn Frodin, Timmerbjörn båda från Lugnås.

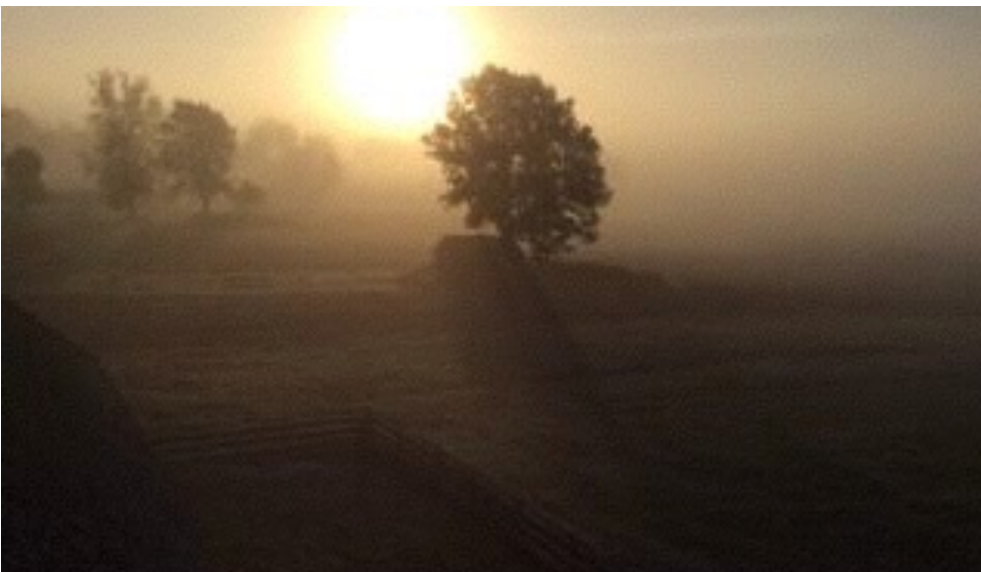
Antikvarisk kontrollant: Ulf Larsson, Västarvet.

Handläggare på Länsstyrelsen: Lisa Ragnarsson

Bistod med arbete och kunskap i olika grad gjorde Mattias Hallgren, *Hallgren hantverk i Karlsborg*, Håkan Petersson, *PACS snickeri* i Hova, Christian Rubell, Mariestad, Peter Johanssonlk, *Run-trä* i Lerdala, Lii Bergman i Hova, Anders Andersson Hova, Börje Samuelsson, Tranås,

Leverantör av: Stickespånen, Göran Johansson, Aneby. –Undertryckt gran på rot, Bertil Gustavsson, Tidån. Fura och gran på rot, KG Gustafsson, Hova. Brädor till rännnet, Run-trä, Lerdala.

Stort tack till föreningen Vallby/ Sörgården alla medlemmar och särskilt Sigun Gröning och Nils Svensson.

Alla foton i rapporten Bengt Bygdén om inget annat anges.

Tidig höstmorgon över smedjan